

Vláda Ivana IV., jeho reformy, oprichnina, nastolení samoděržaví

Autor: Rebeka Maria Kasapidu

IVAN IV. (Ivan Hrozný)

- od roku 1533 moskevský velkokníže
- od roku 1547 první ruský car
- jako první se nechal korunovat carem
- považován za jednoho z nejschopnějších a nejvzdělanějších ruských panovníků
- významně zreformoval mnoho oblastí politického a společenského života
- je znám i pro svou paranoidní povahu a krutostí vůči nepřítelům

Počátky vlády

- velikým knížetem moskevským se stal formálně již ve třech letech svého věku, po smrti svého otce Vasilije III., který mu stanovil regentskou radu
- ta však vládla necelý rok, poté se správy země zmocnila Ivanova matka Jelena Glinská
- jeho matka byla v roce 1538 otrávena a o moc soupeřily rody Šujských a Bělských
- ve věku pouhých 13 let, 29. 12. 1543, provedl mladý velkokníže Ivan IV. se svými věrnými převrat

Bojaři

- nejvyšší feudálové hned po velkoknížatech.
- tito šlechtici tvořili bojarskou dumu, se kterou se musel panovník radit
- získávali moc vždy na úkor slabého panovníka, což se stalo i za mládí Ivana IV.
- ale poté, co se Ivan ujal plně moci, začal výrazně omezovat jejich moc a dokonce nechal odbojné bojary popravovat
- po Ivanově smrti existovali téměř bez významu

Skupina ruských bojarů v 16.–17. století

Русские бояре XVI-XVII вв.

První car vší Rusi

- v roce 1547, když mu bylo sedmnáct let, se Ivan prohlásil za cara a samovládce vší Rusi
- snaží se dosáhnout nezávislosti na bojarské dumě
- měl spoustu předsevzetí ukončit zkorumpovanost a mocichtivost bojarů, chtěl se stát „carem pravdy“.
- ani ne měsíc po korunovaci se oženil s Anastazií Zacharjinou
- V dané době o něm bylo možné hovořit jako o panovníkovi širokého státnického rozhledu a diplomatického nadání.

Reformy

- začátek jeho vlády byl ovlivněn jeho ženou Anastazií a tak v této době vznikla řada pozitivních reforem
- aby posílil centralizaci, zavádí nové reformy, které centralizují státní správu a reformuje armádu.
- v letech 1547 – 1550 připravil zemský sněm pod jeho patronací Stoglav – zákoník se stovkou nových zákonů
- jeho reformní kroky nebyly nikdy natolik radikální, aby v moskevském státě způsobily opravdu podstatné změny, ale i tak vyvolaly velké znepokojení

Reformy

- došlo k reformě armády
- v armádě zřizuje stálé jádro o síle 3 000 „střelců“, elitních střeleckých jednotek
- bojarům Ivan odebírá zvláštní daňové úlevy („tarchany“)
- ohledně bojarské dumy musí učinit kompromis a bojarům jisté pravomoci ponechává
- oporu vůči bojarům hledá Ivan v nové šlechtě, kterou si naklání darováním půdy a privilegii
- šlechta je také účastna nově zřízenému zemskému sněmu
- je sepsán soupis všech statků a pozemků na území Moskevského carství
- jsou sjednoceny metrické míry a váhy
- reorganizoval soudnictví a centralizoval soudy
- do Ruska se poprvé dostal knihtisk

Zvýšení daní

- zvyšuje daňové zatížení, proti čemuž se lid masově bouří
- vedlo to k hromadným útěkům rolníků, vylidňování rozsáhlých území a k rebeliím
- prudce se i zvýšila zločinnost
- car tedy začíná s masovými popravami a zřizuje carskou inkvizici, která spíše deportuje do vyhnanství, než aby upalovala.

Reformy

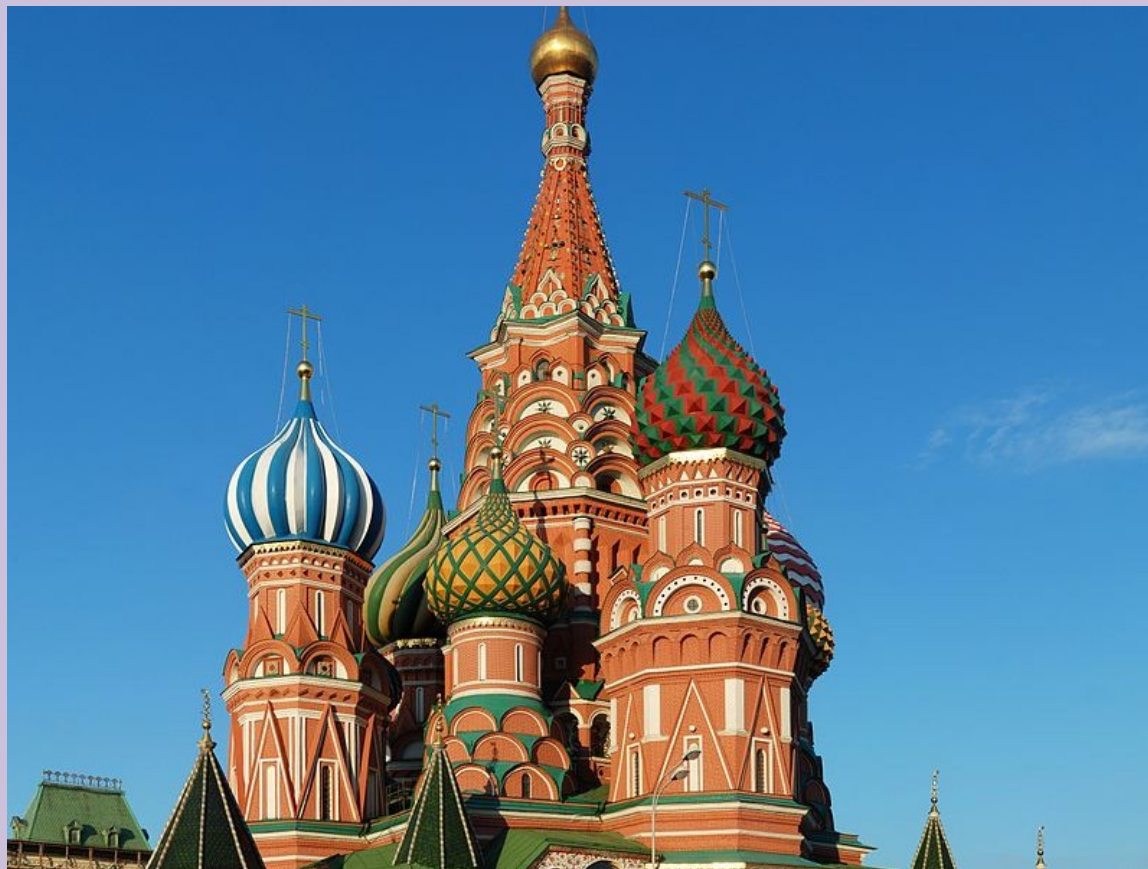
- ze soudnictví odstraňuje nepříliš průkazný důkaz „Božího soudu“
- Car se měl zodpovídat ze svých činů jen jediné instanci, a tou byl Poslední soud.
- reformuje i státní správu a zemi rozděluje v roce 1555-1556 na gubernie
- šlechta je povinna v případě nebezpečí aktivní účasti ve vojsku a vystrojení vlastních jednotek, což zaručí Ivanovi možnost postavit do pole až 160 000 mužů
- Úspěšné reformy přinesly výsledky v podobě dobytí dvou tatarských chanátů za jihovýchodními hranicemi státu, kazaňského a astrachaňského.

Kazaňský a Astrachaňský chanát

- jasnou hrozbou pro Ivana jsou nadále Tataři usazení v chanátech v okolí Ruska.
- v roce 1552 dobyl Kazaňský chanát
- tisíce lidí zde bylo pobito a kdysi kvetoucí stát na Volze byl téměř vylidněn
- na památku dobytí Kazaně dal car postavit chrám Vasila Blaženého
- v roce 1557 byl dobyt chanát Astrachaňský.

Chrám Vasila Blaženého

symbolizuje spojení Ruska s Evropou i Asií

typické kupole mají připomínat uťaté hlavy tatarských obránců

Obchod mezi Anglií a Ruskem

- v roce 1553 uspořádali Angličané výpravu, jejímž cílem bylo nalézt severovýchodní cestu do Číny a Indie
- tato výprava skončila u břehů severní Rusi v místě, kde byl později založen Archangelsk
- Ivan IV. poskytl anglickým kupcům na svém území značné výsady.
- byly položeny základy obchodního a diplomatického spojení Ruska s Anglií

Smrt carovy manželky Anastázie

- roku 1560 zemřela Ivanova manželka Anastázie kterou velmi miloval a s níž spokojeně žil třináct let
- Po smrti Anastázie došlo ve státnickém i osobním životě Ivana IV. k zásadnímu zvratu
- onemocněl schizofrenií, viděl kolem sebe jen zradu a spiknutí
- upadá do depresí, začíná vyhledávat samotu a jeho brutální chování a výstřednosti, k nimž docházelo i předtím, přesahují mize představivosti
- pustil se do krvavého pronásledování bojarů , které obvinil z Anastaziiny smrti.

Psychické poruchy

- někteří soudí, že Ivanovu paranoiu vyvolala zřejmě syfilis, kterým trpěl, jiní poukazují na psychologické poruchy genetického typu, které byly zaznamenány již u některých jeho předků
- krev se pro něj stala drogou
- vraždil pro potěšení a znásilnil více než tisíc žen

Odchod z Moskvy

- žil v neustálé hrůze ze zrady
- v roce 1564 v záchvatu paranoii před bojarským spiknutím nechal sbalit kremelský poklad a odjel s rodinou do Alexandrovské slobody
- když se nechal přesvědčit o bezpečnosti Moskvy, byl z něho zlomený a nervovým kolapsem těžce poznamenaný člověk
- vrátil se až v únoru 1565

Konflikt s bojary

- Reformy také znamenaly dočasné smíření dvou šlechtických vrstev, které měly rozdílné cíle a názory: bojarsko-knížecí aristokracie, která si nepřála upevňování panovnické moci, a drobné poměstné šlechty, podporující naopak panovníka.
- Názory těchto dvou táborů se ale zase rozešly v otázce zahraniční politiky. Ivan IV. si přál získat přístup k Baltu, a zajistit tak Rusku intenzivnější obchodní styky s Evropou. Knížata a bojaři chtěli dále válčit s Tatary.
- Konflikt s vysoce urozenou bojarsko-knížecí aristokracií vyvrcholil roku 1565, kdy Ivan zavedl opričninu.

Opričnina

byla zvláštním správním systémem, jehož podstatou bylo rozdělení státu (území, úřadů, pokladny, hlavního města) na dvě části, zemštinu tradičně spravovanou zemskými orgány v čele s bojarskou dumou a opričninu, nacházející se v přímém carově vlastnictví

Opričnina

- Opričina je územím, kde má plnou a jedinou pravomoc sám car, v zemštině mají pravomoci stále ještě bojaři a místní správa
- zpočátku tam patřila polovina, později až dvě třetiny moskevského území, především centrální oblasti s kvalitnější půdou
- v opričnině zřídil car stejné orgány, jako byly v zemštině, dvůr, příkazy, dumu ad.
- byla zaměřena proti mocenským a separatistickým snahám bojarsko-knížecí aristokracie, jejím hlavním cílem mělo být prosazení samoderžaví

Opričníci

- hlavním mocenským nástrojem se stalo opričné vojsko, původně tisíc mužů tvořících carovu osobní gardu, jejichž počet se rychle rozrostl
- sloužili Ivanovi k osobní ochraně a poslouchali pouze jeho
- opričníkům byla přidělována poměstí na území opričniny
- byli odměňováni ze zvláštní daně, která se vybírala ze zemštiny
- nosili černé oděvy a jezdili na černých koních.
- jejich odznakem byla psí hlava a koště
- opričníci měli v podstatě funkci tajné policie - pátrali po nepřátelích, vyslýchali je a mučili
- stáli mimo zákon, a proto si nikdo na ně nesměl stěžovat.
- Pořádali pravidelně bohoslužby, po kterých následovaly sexuální orgie.

Zkáza v Novgorodu

- odehrála se roku 1570, kdy bylo odhaleno údajné spiknutí v Novgorodu
- účtování s údajnými zrádci trvalo šest týdnů
- car dal kvetoucí městokteré prý chtělo přejít na stranu Polska, obklíčit, aby nikdo neunikl.
- tisíce Novgorodčanů bylo umučeno, utopeno v mrznoucí řece, popraveno nebo veřejně upáleno.
- novgorodského arcibiskupa dal car zašít do medvědí kůže a uštvat psy
- děti a ženy dal car přivázat k saním a zavést do ledové řeky
- o život tehdy přišlo nad 4000 lidí
- podobný osud postihl o něco později město Pskov

Mikhail Clodt

Války

- Moskva neuspěla v livonské válce (1558–1582/1583), která měla zajistit přístup do Pobaltí
- také se válčilo s Litvou, Polskem a Švédskem
- podařilo se mu ovládnout Narvu, ale pouze dočasně mezi lety 1558–1581
- ukázalo se, že opričné vojsko, zvyklé terorizovat domácí obyvatelstvo, se nehodí pro regulérně vedenou válku
- vojsko se neosvědčilo na livonském bojišti, ani v boji s Tatary, kteří roku 1571 napadli a vypálili Moskvu.
- Rusko bylo tehdy zcela izolované a bez vnějších spojenců

70. léta

- na ukázkou své neomezené moci nechává car organizovat hromadné popravy, z nichž největší a nejpamátelnější je uspořádá na Rudém náměstí 25. července 1570, kdy je naráz obzvláště odpornými způsoby zmasakrováno 300 odsouzenců
- v roce 1571 se k Moskvě přičlenou vojska Krymských Tatarů a zcela vypálí Moskvu, kde uhoří desetitisíce lidí. Z tohoto neštěstí viní Ivan opričníky a celou řadu jich dá popravit za údajnou kolaboraci s Tatary a za otrávení carevny Marie v roce 1569
- Poláci vpadnou do Ruska a roku 1579 se dostanou až ke Smolensku, což je pro Ivana navýsost nepříjemné a roku 1581 musí žádat o mír.

Zrušení opričniny

- opričnina měla jen dočasný efekt a očekávaný výsledek nepřinesla
- hlavní síly odporu bojarstva byly sice zlomeny a mnoho rodin vyhlazeno, ale nastolit samoděržaví se v plném rozsahu nepodařilo.
- vyčerpávající vojenské konflikty spolu s opričninou podlomily síly moskevského státu a přivedly ho k hospodářskému úpadku
- centrální oblasti kolem Moskvy se začaly vylidňovat, mnozí obyvatelé zahynuli, další prchali do Polska, na Litvu, do Švédska i do Turecka
- roku 1572 byla opričnina zrušena a dále se o ní pod trestem smrti nesmělo ani mluvit
- velitel opričných vojsk kníže Čerkasskij byl popraven, další přední osobnosti opričniny stihly těžké tresty
- území státu se opět dostalo pod jednotnou správu, část půdy zabrané pro opričninu byla vrácena původním vlastníkům

carův úděl, carův dvůr

- ještě třikrát se vrátil k opričným pořádkům a pokusil se je, třebaže v modifikované podobě, obnovit pod názvem carův úděl a nebo carův dvůr
- vždy to bylo spojeno s dalšími vlnami teroru a represálií

Největší rodinná tragédie

- se stala v roce 1581
- Ivan, u kterého už byla schizofrenie zcela rozvinuta, surově zbil svoji snachu ve vysokém stupni těhotenství, která následně potratila
- svého syna careviče Ivana, který se manželky zastal, car smrtelně zranil železnou holí
- Ivan IV. se následně zhroutil a pronásledován výčitkami svědomí, chodil po Kremlu a vyl

Ivan Hrozný a jeho syn Ivan

- obraz od Ilji Repina z let 1870-1873
- známý též jako Ivan Hrozný zabíjí svého syna

Vzdělanost

- vlivem opričniny a neustálých válek se značně snížila životní úroveň obyvatelstva, především rolníků
- obyvatelstvo zůstalo nadále negramotné
- v zemi nevznikla a neexistovala jediná univerzita
- politický systém zůstal zastaralý a bez opozice

Konec vlády Ivana IV.

- na konci jeho vlády se v moskevském státě začala projevovat hluboká krize
- v roce 1584 Ivan IV. zemřel těžce psychicky nemocen na zvláštní nemoc, možná i na otravu
- na jeho místo nastoupil mladší syn Fjodor I. Ivanovič, který postrádal vladařské schopnosti, i když pravděpodobně nebyl duševně méněcenný, jak se dlouhá léta tvrdilo

Ivanův syn - Fjodor I. - poslední car z Rurikovské dynastie

Hodnocení Ivana IV.

- J.V.Stalin hodnotil Ivana Hrozného jako nejvýznamnějšího z carů, vytýkal mu jen nedůslednost a likvidování bojarů
- pijan, celkem sedmkrát ženat, zabil vlastního syna a desetitisíce lidí
- bezohledný a bez špetky soucitu se zapsal do historie tento první ruský car a skutečný strůjce jednotného ruského státu

Rusko po smrti Ivana IV.

- dobře chápal, co Rusko potřebuje ku svému prospěchu (omezení moci vysoké šlechty, jak to bylo běžné v západních monarchiích, styky s hospodářsky vyspělejšími evropskými zeměmi atd.)
- svoje záměry však prosazoval velmi neadekvátními krutými metodami a zemi v konečném výsledku citelně poškodil
- po jeho smrti se ruský stát propadl do hluboké krize

Známý obraz Ivana IV. od Viktora Vasněcova

ZDROJE

Literární zdroje:

- ŠVANKMAJER, Milan. *Dějiny Ruska*. 5. rozš. vyd. Praha: Lidové noviny, 2008. Dějiny států. ISBN 978-80-7106-613-2.
- BRIGGS, Asa. *Kdy, kde, proč & jak se to stalo: [nejdramatičtější historické události, které změnilly svět]*. Vyd. 1. Praha: Reader's Digest Výběr, 1997. ISBN 80-902069-6-4.
- *Rodinná encyklopedie světových dějin: jména, data a události, které utvářely náš svět*. Vyd. 1. Praha: Reader's Digest Výběr, 2000. ISBN 80-86196-19-4.
- *Encyklopedie historie světa*. České vyd. 1. Překlad Veronika Půrová, Marian Pochylý. Praha: Cesty, 2001. ISBN 80-7181-567-5.

Internetové zdroje:

- *Ivan IV.*, Wikipedia [online], 14. 2. 2016, [cit. 10. 3. 2016], dostupné z: https://cs.wikipedia.org/wiki/Ivan_IV.
- *Bojar*, Wikipedia [online], 29. 8. 2015, [cit. 11. 3. 2016], dostupné z: <https://cs.wikipedia.org/wiki/Bojar>
- *Ivan IV. Hrozný – car vší Rusi a stvořitel samoděržaví*, Vojsko [online], 9. 2. 2012, [cit. 10. 3. 2016], dostupné z: <http://www.vojsko.net/index.php/armady/15-osobnosti/1427-ivan-iv-hrozny-car-vsi-rusi-a-stvoritel-samoderzavi>

DĚKUJI ZA POZORNOST!